

10 Mart - 13 Nisan 1961 tarihleri arasında Macaristan'a
vakti' ziyaret raporu

Budapeşte BÖTVÖS LORAND Üniversitesi'nin davetlisini olarak Macaristan'a yaptığı bir aylık ziyaretten yeni dönüm bulunuyorum. Bu davetin hedefi, eskiden beri az çok tanıdığım Macar İlim dünyası ile temaslarda bulunmak, ilim meselelerinde incelemeler yapmak ve konferanslar vermek, bu suretle de oldukça eski bir mazisi olan Türk-Macar İlim münasebetlerinin, iki tarafa da istifa-de sağlayacak bir şekilde, sıkı ve sağlam bir nabızat almasına hizmet ve yardım etmekti. Gerçekten, bir aylık tatkîk seyahatimin bu maksadı temine hayli yaradılık görülenebilir. Böyle ki:

İlk hafta mosap olduğum rabatsızlığı müteakip gerek Üniversitede gerek Macar İlim Akademisinde tatkîk ve temaslarına başladım. Rektör vekili sayın Prof. Lengyel Béla'nın, Türkoloji Enstitüsü profesörleri ve bazı ilgililerin huzuruya ve bu maksatla vaki' kabulu esnasında (1 Mart) pek sınıf konuşmalar ve fikir teatisi yapıldığı gibi, daha sonra İllâk Akademisi ikinci reislerinden ve memleketimizde de iyi taninen, 1957 de Türk Dil Kongresinde de hazır bulunan ma'ruf mongolist Profesör Ligeti Lajos ve yine Felsefe Fakültesi Denanı olup kезâ Türk kavimlerinin etnolojileri tatkîkinde bilhassa temayüz eden sayın Prof. Talasi Istvan ile límf temaslar ve siyîtersk konular üzerinde sınıf müsahaber cereyan etti. Aynı suretle Macar İlim Akademisinin tarih araştırmaları Enstitüsünde ma'ruf Macar tarihçisi ve Osmanlı hakimiyeti devrinde Macaristan tarihi üzerinde iktisasi olan Makkai László ile de görüştüm. 30 Martta Üniversite'de seçkin dinleyiciler, eskümlle, rektör vekili, dekan ve profesörler ile öğrencilerin huzurunda "Osmanlı Devletinin XVI. asır ortalarındaki Tuna havzası ve Akdeniz siyaseti ve bunlar arasındaki irtibat ve münasebetler" konusunda macarca bir konferans verildi, pek istifadeli geçtigini israrla ve müttifikan beyan eyledikleri bu konferans bilyik bir dikkatle takip olundu. Yine Türkoloji Enstitüsünde 12 Nisanda-araya paskalya tatili ve milli bayramları girmişi- "Osmanlı devletinin kuruluşu, binyesi ve organizasyonu" nezvunda münakşalı bir seminer yapıldı, burada Türkiye elçisi sayın Burhan Isın, sayın

Refikaları ve elçilik mensupları ile bu konu ile ilgili bütün profesör ve öğrenciler bulundular. Çok istifadeli geçtiginde herkesin ittifak ettiği bu seminarde, hemen hemen 100 senelik mazisi olan bu Enstitü için, muhakkak ki, müstesna bir hadise idi.

Bu Üniversitenin Felsefe Fakültesi Dekanı, Macaristan'ın diğer mühim tarihî ve kültür merkezlerini ziyaret ve tatkiklerde bulunmam imkânını sağlamak lutfunda bulundu. Gerek Türk yadigarlarının ehemmiyetli derecede bulunması ve gerek son araştırmalar neticesinde ele geçen malzeme ile zenginleştirilmek suretiyle yeniden tertip ve tanzim edilen müzelerin mevcudiyeti sebebiyle, harpten önceki senelerde de bir nebzecik tanıdığım, bu şehirleri (Visegrad, Esztergom, Eger, Pécs) tekrar görmek benim için çok istifadeli oldu. Filhakika, Esztergom kalesinde son senelerde yapılan hafriyat neticesinde Türk hakimiyetinin devrinde üstü kapatılmak suretiyle muhafaza edilen Arpad'lar devrine ait (XI., XII. asırlar) saray ve kilise gibi binalar, muhtelif devirlere ait bir çok esya bulunduğu gibi, Eger (Eğri) kalesinde de Osmanlı muhasaraları dolayısıyla yapılan ve KAZANATA tabir edilen çok ilgi çekici tarihî istinkflar, bunlara Türk devrinde ilâve olunan kısımlar kale müzesi olarak yine son devirlerde mükemmelen tertip ve tanzim olunmuş ve burası civardaki camii yıkılmış fakat bir meydanın ortasında güzelce muhafaza edilmiş minare ile birlikte şehrin ehemmiyetli tarihî ve turistik hususiyetleri olmuştur. Pécs (Peçuy)'de ise Türk eserleri daha büyük bir dikkat ve ihtimamla ihyâ ve restore edilmek istenmektedir. Şehrin merkezindeki Gazi Kasım Paşa camiine haricî manzarası itibarıyle aslı hüviyeti verilmek istenmiş, iç kısmı yine bir kilise olarak kullanılmaktır. Eskiden bu camiin yanlarında bulunan iki minarenin tekrar yapılması hakkında bir cereyan mevcut olduğunu bana bilmənasebə haber verdiler. XVII. asırda kale haricinde yıptırılmış olan ve hâlen memlekət hastahanesi yanına düşen Yakovalı Hasan Paşa camii ise, esasen minaresi tamamen sağlam ve ayakta bulunduğu cihetle, orijinal şeklinde restore edilməktedir ve her halde bundan sonra bir müze olarak muhafazası cihetine gidiyecektir. MOHAC ovasında bu zaferimizle ilgili bazı arkeolojik buluslar meydana çıkmışsa da bunları

Macaristan'daki ikametim ve tözüklerim sırasında gerek Üniversite ve İlim Akademisi muhiti ile gerek Macar Milli Eğitim Bakanlığının kültürel münasebetler dairesi müdirleri ve diğer ilim ve kültür adamları ile yaptığım konuşmalar da birinci mevkii üniversitelerimiz arasında, her iki tarafın da ihtiyaç ve istifadesini temin edecek şekilde, ilmî temas ve münasebetlerin, müşterek çalışma- ların başlaması ve artması, daha geniş ma'nada Türk-Macar san'at ve kültür hareketlerinin karşılıklı olarak mümkün mertebe daha canlı bir hale getirilmesi me- selesi, teşkil etmekte idi. Halkımız arası bilhassa yarı asır önce- minden başlıyarak uzun bir zaman devam eden ilim ve kültür münasebetlerinin ke- safeti, Macaristan'da 1910-1945 yılları arasında hemen her sâhada tahsil veya ikmal-i tahsil eden Türk aydınlarının çokluğu (merhum Prof. R. Hulusi Özden, Hamid Z. Koçay, H. Namık Orkun, Prof. H. Eren, Doç. Ş. Baştav, Doç. İ. Kafesoglu başta olmak ü- zere bir çok ziraatçı ve mühendisler) göz önüne alınırsa ve ayrıca Budapeşte Üniversitesindeki bir asırlık mazisi olan Türkiyat kursu ve Enstitüsünün Macar dil ve tarihini araştırırken dolayısıyla Türk tarihine yaptıkları büyük hizmet ve bu sahada yetistirdikleri milletlerarası büyük âlimlerin ehemmiyetli sayısı (Vambéry, Thury, Karacson, Takats, Peher, Mészáros, Gombocz, Németh, Fekete, Rasonyi v.Ş. düşündürse bu an'anenin yaşamasını ve semereli bir şekilde inkişafını temenni etmemeye imkân tasavvur olunamazdı. Bugün, Türk ve Macar milletlerinin içinde ya- şadıkları politik, sosyal ve ekonomik şartlar ve teşkilât, ve bilhassa Macaristan'ın bugünkü cemiyet ve iktisat nizamı nasıl bir mahiyet arzederse etsin, ta- rihlerinde pek çok iştirâk noktaları ve daha fazla dostluk tezahurları bulunmuş olan bu iki milletin bundan sonra da hususiyle ilim ve kültür alanında sıkı bir münasebet halinde yaşamalarına ciddî bir engel olmasa gerektir. Bilâkis bunu ko- laylaştıracak ve artıracak pek çok sebep ve âmil sıralanabilir. Bu arada, asırlar boyunca, Türk milletinin bir çok Macar millî kahramanına, siyasi şahsiyetlerine (Zapolyai, Bethlen, Tökhöly, Rakoczi, Kossuth) kucağını açması, onları himaye etmesi, kısa veya uzun müddet birer misafir ve mülteci sıfatıyla izaz ve ikram etmesi, diğer taraftan, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarında topyekûn Macar milletinin türkler lehinde gösterdikleri büyük hassasiyet ve emsalsiz tezahurat bu tarihi

faktörler arasında zikredilebilir ki, bunun izlerini ve canlı hatırlalarını bu gün de her iki millet nezdinde müşahede etmek mümkündür.

İşte, bu suretle sağlam bir temel ve an'anaya malik olan ilmî ve kültürel mü-nasebetlerin, pasif bir halde geçen on beş senelik bir devreden sonra, yeniden canlanmaya, geliştirilmeye değer bulunduğu şüphesizdir. Bu hususta Üniversite Rektör Vekili, Felsefe Fakültesi Dekanı, profesörler ve ilgili Akademi azaları arasında kuvvetli ve samimî bir arzu müşahede ettim. Ben de şahsan kendilerine fikir ve kanaatlerine tercûman olduğuma inandığım, Türk Üniversite ve ilim muhitlerinin de bundan başka bir şey düşünemeyeceklerini, aynı ihtiyaç ve zaruretin bizde de hissedilmekte olduğunu bilmukabale anlattım. Bu meselede 'ön plânda bahis konusu olabilecek hususlar, Üniversitelerimiz ve ilim kurumalarımız arasında nesriyatın muntazam ve devamlı olarak mübadelesinin sağlanması, içtimai i-limlerde (dil ve tarih araştırmalarından başlıyarak etnoloji, sosyoloji, hukuk ve iktisat)-müsbet ilimler ve teknik saha ihtisasım dışında bulunmakla bu bapta bittabi' bir fikir sahibi değilim-Öğrenci ve ilim adamlarının karşılıklı ola-rak etüt ve incelemelerine imkân verilmesi, iki milleti aynı derecede ilgilendiren bir kısım ilmî konularda (müzecilik, arşiv, kütüphane) müsterek çalışma ve işbirliğinin mevcudiyeti, karşılıklı olarak ilmî mahiyette sergilerin ve müze-lerde ayrı seksiyonların ihdası gibi şeyleler olarak düşünülmektedir.

Bunların başında, şüphesiz, dil ve tarih araştırmaları gelmekte, her iki taraftan ilim ve ihtisas adamlarının, yetişecek ve yetişmekte olan namzedlerin böyle bir fırsat ve imkânı istekle gözledikleri müşahede olunmaktadır. Bilhassa Macaristan'daki Osmanlı hakimiyeti devri (XVI., XVII. asırlar) ve bu devir üzerinde yapı-lacak tarih araştırmaları her iki milletin bu devirle ilgili tarihçilerini son derecede alâkadar ve müsterek çalışmaya sevkettmektedir. Bu devrin en Önemli kaynakları Türk arşivlerinde bulunmaktadır ve şimdîye kadar bunların, milletlerara si ilmî usul ve temsüllere göre, araştırılması ve incelenmesi Macar ilim adamlarınca mümkün olamamıştır. Bu kaynaklardan mahrumiyet Macar tarihçiliği için bü-yük bir iştırap doğurmaktadır, bizim için ise, bazı kütüphaneler idarecilerimizin ve bilhassa Arşiv Umum Müdürlüğü'nün indî, keyffî ve gayr-i ilmî mülahaza ve hareket leri yüzünden, teessür ve teessüfî mucip olacak bir durum yaratmaktadır.

geçen senenin bu uzunlu hali Türk Tarih Kurumu müşahede ederek, bundan sonra buna ilmî ve salim bir istikamet verilmesi hususunda, adı geçen daireyi hedef tutarak, Başbakanlığa miracaatte bulunmak kararını almıştı. Bu meselenin bu yolda ve milletlerarası usul ve teamüllere göre İslâm ve tanzimi ve bu maksatla ilgili mercilerin bir an önce gerekli tedbirleri almaları ve müsterek bir ilmî çalışmaya zemin hazırlamaları lüzumlu, isabetli ve zarurî bir hareket olacaktı. Nitekim bu defa, Macar İlim Akademisinin Tarih Enstitüsünde yaptığım tetkik ve temaslar sırasında, vaktiyle Osmanlı Devletinin birer eyaletini teşkil eden Budin ve Eğrilarındaki tahrir defterlerinin nesri ve bu suretle Osmanlı hakimiyetinin Macaristan'da liberal ve insanî bir hukuk tefsîkisi ve idare sistemi tatbik ettiğinin meydana daha açıkça meydana çıkarılması meselesi görüldü ve bu hususta bir hizmet ve yardımî vazife sayarak, bir Macar İlim adamı ile müstereken bu sahada bir monografi nesri teklifini memnuniyetle kabul ettim. Keza, macarların tarihi eserleri tamir ve restore etmeleri, yeni yeni ilgi çeken müzeler tertiplemeleri ve bunların çokdefa bizim tarih ve kültürümüzle sık sıkıya alâkadar bulunması bu sahada da bir işbirliğini gerektirmektedir. Estergom, Eğri ve Péçey'da ziyaret ettiğim, son harpten sonra temamen ilmî ve teknik usullerle hazırlanan müzeler, bana, müzecilerimizin de buralarını ziyaret etmeleri ve Macar müzecileri ile gerektiği yerlerde müsterek çalışma yapması lüzumunu hatırlattı. Son senelerde çok önem verdikleri bu müzeler ile, eski osmanlı kaleleri Sigetvar, Şikloş ve daha başka yerlerde yapılan ve Türk devrinin medenî ve mimarî eserlerini aksettirecek olan restorasyonlarda, bunlarla ilgili Türk vesikalalarının fotokopilerine malik olmayı arzu etmeleri, aynı suretle, Tekirdağ'ında RAKOCZI, Kütahya'da KOSSUTH gibi Macar millî kahramanlarının ikamet ettikleri evleri birer müze olarak tertiplemelerine müsaade beklemeleri sebep sız ve yersiz görülmemek iktiza eder ve buna yardım etmek, ilmin inkişafına olduğu kadar Türk tarihinin de daha çok aydınlanmasına hizmet edecektir ki, bu meselelerde Üniversitemizin ve Millî Eğitim Bakanlığının gereken tavassut, muza heret ve lütfu esirgemeyeceğini Ümit etmekteyim.

Maruzatımı şu suretle telhis etmek ve lüzumlu, ehemmiyetli saydiğim bir kaç noktayı belirtmek isterim:

nasebetiyle orada gördüğüm iyi kabule ve bu vesile ile vukubulan ilmî temasla İstanbul Üniversitesi'nden memnuniyetle muttali' olduğu hakkında adıgeçen Üniversiteye bir nezaket mektubunun gönderilmesi ve Üniversitelerimiz arasında ilmî münasebetlerin takviyesinin bizce de arzuya şayan olduğunun bildirilmesi

b) Şimdilik Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesi ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi arasında, dil ve tarih bölümülerinde, birer talebe veya asistan mübadelesi imkânının araştırılması ve bu hususta Dışişleri Bakanlığının muvafakatının ve Millî Eğitim Bakanlığının da yardımının temine çalışılması.

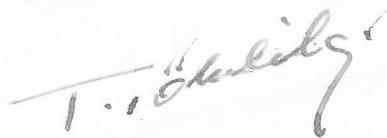
c) Aynı fakültelerin-eger mütekabil arzu ve ihtiyaç izhar edilirse diğerlerinin de-dil,tarih,arkeoloji,san'at tarihi ve etnoloji sahalarındaki ilim adamlarının karşılıklı olarak birer veya ikişer sömestre mübadele edilmesine imkân olup olmadığını düşünülmesi.

d) Üniversitelerimiz arasında neşriyat mübadelesi hususunun Üniversite kütüphanesi ve Fakülteler kütüphanelerince ne suretle tenzim ve idame edilebileceğinin tesbiti(bu maksatla bana verilen neşriyat postadan alınınca ilgililere teslim edilecek,bu meselede tamamlayıcı bilgi ve muhabereye tavassut tarafından menkulnakla karşılaşacaktır).

e) Üniversitemizin ve Millî Eğitim Bakanlığının, Arşiv ve müzelerimizde ilgililere kolaylık gösterilmesi ve müsterek çalışmaya imkân verilmesi hususunda alâkâlı mercilere müraciatları veya ilgili dairelere gerekli talimatta bulunmaları.

f) İki devlet arasında herhangi bir kültür anlaşması mevcut olmasa ve şimdilik bunu yapmanın bazı engelleri bulunsa bile,yukarıda etrafında serdettiğim mülâhazalar muvacahesinde,düşünce ve tekliflerimin, en basit şekilleri ile ve temamen mütekabiliyet esasına dayanarak,tahakkukuna ciddî bir mani' hatır gelmemektedir ve bu hususatın daha etrafı olarak düşünülüp bir programa bağlanması ve mümkün olanlarının icrasına tevessül için Üniversite ile Dışişler ve Maarif Bakanlıklar temsilcilerinin bir toplantı yapmaları ve kesin bir karara varmaları çok arzuya şayandır.

temamen ilmî ve millî zaviyeden, aynı zamanda tarihî ve an'anavî dostluk ve münasebetleri de nazara alarak erz ve teklif ettiğim hususların teminine yüksek mekanızın delâlet ve müzaharetini rica ederken, yol paremi Üniversitece tediye etmek suretiyle hakkında ibraz buyurulan teveccühe teşekkür ve minnettarlıklarımı bildirir derin saygılarımı sunarım. 18.IV.1961

M.Tayyib CÖKBİLGİN

Edebiyat Fakültesi Tarih Profesörü, Türk Tarih Kurumu Üyesi

Not: Durapor İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı, Dışımları Bakanlığı Kültürel Münasebetler Genel Müdürlüğü ve Budapeşte Türk Elçiliğine sunulmuştur.